

dendiği, daha sonra bunun örfte hakikat mânasında kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir. Buna göre Türkçe'deki karşılığı "yağcılık" olan müdâhene insanların birine yaranmak, basit menfaatler elde etmek gibi gayri ahlâkî sebeplerle ona karşı aslında içlerinde sakladıkları gerçek niyetleriyle çelişen ve ikiyüzlülüğü ifade eden bir terim haline gelmiştir (*Lisânü'l-ʿArab*, "dhn" md.; *Tâcû'l-ʿarûs*, "dhn" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 620; Ahmed Rifat, s. 321-322). İbn Ebü'd-Dünyâ'nın tanımına göre müdâhene, bir kimsenin başkalarıyla ilişkilerinde güzel gördüğü davranış biçimlerini ortaya koyarken karşı tarafın hoşuna gitmek için bu davranışlara Allah'ın hoşlanmayacağı söz ve hareketler katmasıdır (İbn Balabân, II, 190). Seyyid Şerîf el-Cür-cânî ise müdâheneyi, "bir kimsenin, kötülüğü görüp de önlemeye gücü yettiği halde kötüden veya başka birinden çekindiğinden ya da dinî duyarsızlığından dolayı kötülüğü engellememesi" şeklinde nisbeten farklı bir şekilde tanımlamıştır (*et-Taʿrifât*, "el-müdâhene" md.). Bu tanımlara göre müdâhene kavramında, "temel inanç ve ilkelerden ödün vercede derecede sahte davranışlar sergileme" anlamının da bulunduğu ve bundan dolayı haram kılındığı anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde müdâhene kelimesi geçmemektedir. Kalem sûresindeki bir âyette (68/9) aynı kökten gelen iki fiile müdâhene anlamı verilmiştir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi, Hz. Peygamber'e hitap sadedindeki bu âyeti, "Onlar arzu ettiler ki müdâhene etsen, o vakit müdâhene edeceklerdi" diye çevirmiştir (*Hak Dini*, VIII, 5252). Diğer tefsirlerde de bu yönde yorumlar bulunmaktadır (meselâ bk. Taberî, XXIX, 21-22; Kurtubî, XVIII, 231-232). Ayrıca müslümanların dinî inanç ve değerlerinde sebat etmelerini, bu hususta tâviz vermelerini emreden, riya ve dalkavukluğu yasaklayan âyet ve hadisler dolaylı biçimde müdâheneyi yasaklamaktadır. Kaynaklarda müdâhene ile "müdârâ" kavramları arasındaki farklılığa dikkat çekilerek müdâhenenin, "bir kimsenin veya zümrenin şerrinden korunmak için dinî ilkelere ters düşmeden ona karşı hoşgörülü davranma" anlamına gelen müdârâdan farklı olduğu, müdârânın meşrû, müdâhenenin haram kılındığı belirtilmektedir. Nitekim İbn Hibbân'ın *Ravzâtü'l-ʿuḳalâʾ ve nüzhetü'l-fuḳalâʾ* adlı eserinin konuyla ilgili bölümü "İnsanlara Müdârâ Etme ve Müdâheneden Sakınma" başlığını taşır. İbn Hibbân burada akıllı insanın birlikte yaşamak zo-

runda olduğu kişilere müdârâ etmesi, ancak müdâheneye kalkışmaması gerektiğini hatırlattıktan sonra müdârânın sadaka değeri taşıdığını, müdâhenenin ise kişiyi günaha sokan bir davranış olduğunu kaydetmektedir. Gazzâlî de bu iki kavramın farkını, daha ziyade kişinin birine karşı yumuşaklık gösterip onu idare etmeye çalışmasının arkasındaki niyette görmüştür. Buna göre eğer birine karşı dinin selâmeti için veya o kişinin halini düzeltmesini sağlamak ümidiyle yumuşak ve hoşgörülü davranılırsa bunun müdârâ, çıkar sağlamak, arzularını tatmin etmek, mevkiini korumak gibi bencil düşüncelerle aynı davranışlar ortaya konursa bunun da müdâhene olacağını belirtmiştir (*İhyâʾ*, II, 182; Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin aynı nitelikteki tanımları için bk. *ʿAvârifü'l-maʿârif*, V, 213). Bu sebeple Gazzâlî, *İhyâʾü ʿulûmü'd-dîn*'de (I, 23) müdâheneyi kötü fiillerin kalpteki kaynağı olan kötü huylar ve erdemsizlikler arasında zikretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "dhn" md.; *et-Taʿrifât*, "el-müdâhene" md.; *Tâcû'l-ʿarûs*, "dhn" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 620; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-nâs* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Beyrut 1418/1998, neşredenin girişi, s. 13-14; Taberî, *Câmiʿu'l-beḳân*, XXIX, 21-22; İbn Hibbân, *Ravzâtü'l-ʿuḳalâʾ ve nüzhetü'l-fuḳalâʾ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 70-73; Gazzâlî, *İhyâʾ* (Beyrut), I, 23; II, 182; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *ʿAvârifü'l-maʿârif* (Gazzâlî, *İhyâʾ* [Beyrut] içinde), V, 213; Kurtubî, *el-Câmiʿ*, XVIII, 231-232; İbn Balabân, *el-lḥsân fi takrîbi Şahihi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1406/1986, II, 190; Ahmed Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, İstanbul 1305, s. 321-322; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5252.

MUSTAFA ÇAĞRICI

MÜDÂRÂ

(المُدَارَى)

Bir kimsenin şerrinden korktuğu birine karşı aşırıya kaçmadan iltifat etmesi, insanlarla iyi geçinmeye çalışması anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "kandırmak, aldatmak" anlamındaki **dery** kökünden türeyen **müdârâ** kelimesi "hoşgörülü olma, insanlarla iyi geçinme" mânasına gelir. Terim olarak taşkın hareketleriyle huzursuzluğa yol açmasından endişe edilen veya aşırı alingan olan kişilere karşı nazik davranarak kötülüğünü önlemeyi yahut gönlünü almayı amaçlayan davranışları ifade eder (*Lisânü'l-ʿArab*, "dry" md.; *Tâcû'l-ʿarûs*, "dry" md.; İbn Hacer, XXII, 330; Ahmed Rifat, s. 320-321). İbn Battâl el-Kurtubî, müdârânın

asıl hedefinin ülfet olduğunu ve farklı karakterdeki insanlara karakterlerine uygun biçimde davranmayı gerektirdiğini belirtir (*Şerhu Şahihi'l-Buhârî*, VII, 294-295). İbn Hacer el-Askalânî de müdârâyı "bilgisiz kişiyi eğitmek, günahkârı kötü fiilinden vazgeçirmek gibi faaliyetlerde bulunurken muhabata karşı yumuşak davranmak" şeklinde tanımlamıştır (*Fethü'l-bârî*, XXII, 330). Kaynaklarda, müdârânın bir zararın önlenmesi veya bir hayrın gerçekleşmesi gibi Allah rızasına uygun amaçlara dayandığına dikkat çekilerek böyle bir gaye taşımayan, çıkar sağlama ve mevki kazanma gibi sebeplerle insanlara karşı hoş görünmeye "müdâhene" denildiği ve bunun haram olduğu belirtilmektedir (bk. MÜDÂHENE).

Müdârâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemekte, bazı hadis mecmualarında Hz. Peygamber'in konuyla ilgili tavsiyeleri yer almaktadır. Buhârî, "İnsanlara Müdârâ" başlıklı babda ("Edeb", 82) içinde müdârâ kelimesi geçmemekle birlikte konuya dair olan hadislere yer vermiş, ayrıca aşıptan Ebü'd-Derdâ'nın muhtemelen müşriklerin ve münafıkların ileri gelenlerini kast ederek söylediği, "Biz bazı kimselere karşı içimiz öfke dolu olduğu halde güler yüzlü olmaya çalışırdık" anlamındaki sözünü nakletmiştir. Burada geçen bir hadise göre Resûlullah kendisini ziyaret etmek isteyen bir kimsenin giyabında, "O adam kabilesi içinde çok kötü biridir ama bırak gelsin" demiş, adam huzuruna geldiğinde onu sıcak karşılamış, daha sonra bu tutumunun sebebinin soran Hz. Aîşe'ye, onu kendi huzurunda yüz bulamamış insan durumuna düşürüp kıyamet gününde Allah'ın huzurunda daha da kötü bir hale gelmesini istemediği için böyle davrandığını söylemiştir. Bu hadis müdârânın meşrû ve mendup olduğuna dair en önemli delil sayılmaktadır. Yine hadis mecmualarında "Resûlullah'ın, kadınların psikolojik özellikleri dikkate alınarak onlara karşı nazik davranılması yönündeki öğütleri yer almaktadır (Dârimî, "Nikâh", 35; Buhârî, "Nikâh", 79; Tirmizî, "Talak", 12).

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in, "Farz namazla emrolduğum gibi insanlara müdârâ etmekle de emrolundum" dediği (Şîrîye b. Şehredâr ed-Deylemî, I, 76), aklın başta gelen gereğinin Allah'a imandan sonra insanlara müdârâ etmek olduğunu söylediği (Beyhakî, VI, 343), insanlara müdârâ etmenin sadaka yerine geçeceğini belirttiği (*a.g.e.*, VI, 344) yönünde yer alan rivayetlerin sıhhati şüpheli kabul edilmişse de (Aclûnî, I, 228, 507-

MÜDÂRÂ

508; II, 280; İbn Ebü'd-Dünyâ, s. 23-25 [nâşirin dipnotları] bu tür sözler, Kur'an'ın ve sahih hadislerin genel öğretilerine uygun olması yanında tarih boyunca İslâm toplumlarının hâkim karakteri haline gelmiş olan hoşgörünün ilkelerini içermesi bakımından da önem taşımaktadır. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın bu tür rivayetleri topladığı *Müddârâtü'n-nâs* adlı eserinde (bk. bibl.) çeşitli başlıklar altında 186 hadis ve haber yer almaktadır.

Tasavvuf literatüründe ahlâk terbiyesi bakımından büyük değer verilen müddârâ konusu genellikle uhuvvet, sohbet, sabır, üflet gibi kavramlar çerçevesinde ele alınarak insanlara karşı güler yüzlü, tatlı dilli ve hoşgörülü olmanın, onlardan gelebilecek sıkıntılara katlanmanın önemi üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in müddârâsından bazı örnekler nakleden Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin kaydettiğine göre aile, çocuklar, komşular, dostlar ve bütün insanlara karşı müddârâ göstermek sülfiyenin ahlâkıdır. Kişinin gerçek karakteri sıkıntılara katlanma derecesiyle ortaya çıkar. İnsanın aklının güçlü, ilminin ve hilminin zengin olduğunu müddârâdan daha iyi gösterecek bir erdem yoktur. Çünkü bu erdem sayesinde nefsin bencilliği kırılır, nefret duygusu yatıştırılır (*Avârifü'l-ma'ârif*, V, 136-137, 139). Öte yandan sülfiye göre bir kimsenin kendisiyle iyi geçinebilmeleri için insanları zahmete sokması tasavvufî ahlâkla bağdaşmaz (Hücvîrî, II, 583; Şehâbeddin es-Sühreverdî, V, 214).

İbn Kuteybe'nin *Uyûnü'l-ahbâr*'ı (I, 449-450; III, 26-30) ve İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Behcetü'l-mecâlis*'i (I, 661-666) gibi edebî-ahlâkî mahiyetteki eserlerde insanlara müddârâ etmenin toplumsal ilişkiler açısından getireceği faydalara dair hadislerden ve sahâbe sözlerinden başlayarak hakîmane sözler ve şiirler derlenmiştir. Şii literatüründe de Hz. Ali'ye müddârâ konusunda hikmetli sözler isnat edilmiştir (Hâdî el-Müderresî, s. 446-448).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "dry" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "dry" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "dry" md.; Dârimî, "Nikâh", 35; Buhârî, "Nikâh", 79, "Edeb", 82; Tirmizî, "Talâk", 12; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr* (Tavîl), I, 449-450; III, 26-30; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müddârâtü'n-nâs* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Beyrut 1418/1998; İbn Battâl el-Kurtubî, *Şerhu Şahîhî'l-Buhârî* (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), Riyad 1420/2000, VII, 294-295; Beyhâkî, *Şu'abü'l-imân* (nşr. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990, VI, 343-344; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 661-666; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (trc. İ'sad Abdülhâdî Kındîl), Beyrut 1980, II, 583; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulû-*

mi'd-dîn, Kahire 1967, II, 182; Şirûye b. Şehre-dâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb* (nşr. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, I, 76; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif* (Gazzâlî, *İhyâ'* [Beyrut] içinde), V, 136-137, 139, 213-214; İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XX, 330; XXII, 330; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I, 228, 507-508; II, 280; Ahmed Rifat, *Tasvir-i Ahlâk*, İstanbul 1305, s. 320-321; Hâdî el-Müderresî, *Mevsû'atü'l-İmâm 'Alî fi'l-ahlâk*, Beyrut 1418/1998, s. 446-448.

MUSTAFA ÇAĞRICI

MÜDÂVÂTÜ'n-NÜFÛS

(مداوات النفوس)

İbn Hazm'ın

(ö. 456/1064)

ahlâka dair eseri.

Telif edildiği dönemden itibaren çeşitli isimlerle anılan eserin yaygın adı, birinci bölümün başlığını oluşturan "müddâvâtü'n-nüfûs ve islâhu'l-ahlâk" ifadesiyle ilgili olmalıdır. Ayrıca önsözde kitabın yazılış amacı da aynı terimlerle açıklanmaktadır. Kitabın diğer bir adı *el-Ahlâk ve's-siyer* olup bu da bir bölüm başlığıdır. Her iki isim birleştirilerek *el-Ahlâk ve's-siyer fi müddâvâtü'n-nüfûs* şeklinde de anılmaktadır. Bizat müellif de eserini değişik isimlerle zikretmektedir. Meselâ 439 (1047) yılından önce kaleme aldığı bilinen *et-Taḫrîb li-haddi'l-manḫūḫ* adlı kitabında (IV, 318-319) eseri *Fi Ahlâki'n-nefs* ve *Fi Ahlâki'n-nefs ve's-sîreti'l-fâzıla* şeklinde kaydeder. Müellifin buradaki ifadelerinden *et-Taḫrîb*'i telif ettiği sırada *Müddâvâtü'l-nüfûs* yazmayı planladığı anlaşılmaktadır. *et-Taḫrîb*'de pratik aklın tanımı ile *Müddâvâtü'l-nüfûs* aynıdır (krş. *el-Ahlâk ve's-siyer fi müddâvâtü'n-nüfûs*, s. 57). Ayrıca akıl gücünün ahlâkî hayattaki kontrol edici işlevi de *et-Taḫrîb*'de belirttiği şekilde *Müddâvâtü'n-nüfûs*'ta (s. 18-19) müstakil bir başlık altında ele alınmaktadır. Bu benzerlikler eserin İbn Hazm'a aidiyeti konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. İbn Hazm'a en yakın kaynak olan İbn Hayyân'ın günümüze ulaşmayan *el-Metîn* adlı eserinden aktarmalarda bulunan İbn Bessâm (*ez-Zaḫîre*, s. 171) ve aynı kaynağı izleyen Yâkût (*Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 252) eserin adını İbn Hazm'ın atfında olduğu gibi *Kitâbü Ahlâki'n-nefs* şeklinde vermekte, Makkarî de aynı bilgiyi tekrarlamaktadır (*Nefhu'l-ḫîb*, II, 79). Zehebî ise İbn Hazm'ın ikinci atfında geçen "ahlâk" ve "sîret" kelimelerinden ötürü olsa gerek iki cilt zannettiği eseri *es-Siyer ve'l-ahlâk* adıyla anmaktadır (*A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII,

197). Kitabın isimleri içinde en uzununu, İhsan Abbas'ın 1956'daki neşrine esas aldığı bir yazmaya ait olup *Risâle fi Müddâvâtü'n-nüfûs ve teẓzîbi'l-ahlâk ve'z-zühd fi'r-rezâ'il* şeklindedir. "Müddâvâtü'n-nüfûs" tabiri aynı zamanda eserin merkezî terimlerinden olup bu durum, İslâm ahlâk felsefesinin ilk dönemlerinden itibaren ahlâk meselelerine hastalık ve tedavi şeklindeki tıp terimleriyle yaklaşma geleniğinin bir sonucudur. Eserin çeşitli sayfalarında farkedilen tecrübeli insanlara has üslûba bakıldığında *Müddâvâtü'l-nüfûs* bir olgunluk dönemi ürünü saymak gerekir. Meselâ yaşlılığın belirtisi olarak elden giden güzellikten söz ederken İbn Hazm'ın kendi yaşlılığına göndermede bulunması (s. 69-70) bunu desteklemektedir. Kitapta yer alan döneminin ilim adamlarıyla ilgili bazı bilgiler de aynı izlenimi vermektedir.

Ahlâkî ve hikemî özdeyişlere sıkça başvurularak tahlil yönteminden zaman zaman uzaklaşmış olsa da eserin bir iç bütünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Bir mukaddime ve on iki bölüm halinde düzenlenişi de bu bütünlüğü bir ölçüde yansıtır. Müellif mukaddimedeki eserini yazarken dayandığı birikimden söz etmekte ve telif amacını dile getirmektedir. "Ruhların Hastalıkları ve Ahlâkın Düzeltilmesi" başlığı altında bütün insan davranışlarının temelinde yatan ve ahlâkî bir dengeye oturulmaması durumunda mânevî hastalıklara yol açan kaygıdan kurtulma meselesi ele alınmaktadır. "Akl ve İç Huzuru" adlı bölümde aklın ahlâkî erdemlere dayalı huzurlu bir hayatı mümkün kılmadığı önemi üzerinde durulmakta, "İlim" başlığı altında, bilgi peşinde geçecek bir hayatın insanı anlamsız çaba ve kaygılardan uzaklaştırdığı ve onu Allah'a yaklaştırdığı teması işlenmektedir. "Ahlâk ve Yaşama Biçimi", kaygının giderek insan ruhunda olumsuz sonuçlar doğurmasını önleyecek ahlâkî bir hayat tarzı hakkındaki öğütleri, erdemlilik üzerine yapılmış, yer yer kişisel gözlem ve tecrübelerle dayalı tahlilleri içeren bir bölümdür. "Kardeşlik, Arkadaşlık ve Öğüt Verme" ile "Sevgi ve Türleri" başlıkları, ahlâkın yalnızca ferde ilişkin bir nitelik olmayıp erdem fikrine dayalı toplumsal ilişkiler ağı içinde gerçekleşeceğini okuyucuya hatırlatmaktadır. Müellifin fizikî güzellik konusundaki bir soruya kısaca cevap verdiği ara bölümde güzelliğin izafi olduğu ve herkes için geçerli bir tanımının bulunmadığı vurgulanmaktadır. Ardından Hz. Peygamber'in bir yetkinlik ve erdemlilik ölçüsü diye nitelendirildiği ve temel er-